

Keletas minties etiudų arba Vinco Rastenio tekstus paskaičius

Atsidūrus anapus vandenyno, lietuvių išeiviai pateko į visiškai svetimo kultūrinio substrato terpe. Čia reikėjo įsigyventi, susikurti savo egzistencijos pagrindus, kas laiduotą galimybę išlikti, kurti ir gražinti duoklę paliktiesiems „geležinės uždangos“ nelaisvėje. Taip savo misiją suvokė daugelis egzilų. Vytauto Kavolio žodžiais tariant, šie istorijos nužemintieji pasirinko laisvos ištikimybės ir įsipareigojimo kelią. Tačiau bejausmis laiko matas savaip koregavo žmonių likimus ir pasirinkto kelio trajektoriją. Vieniems svarbu buvo užsidaryti aklinau suręstoje bendruomenėje, kaip kad Juozui Girniui, atsisakant net menkiausių kontaktų su tuo, kas grėstų savaip šiam autoriui suvokiamam lietuviškumui; kiti gi svarstė lojalumo naujam kraštui galimybę, kuris gal ir nepriėmė taip svetingai, kaip norėtusi, bet vis tiek leido pajusti tegul ir tariamos laisvės skonį. Svarbiausia buvo vienas tikslas – Lietuvos nepriklausomybės atgavimas, kuris vienijo skirtingai mąstančius, įvairiai ateities vizijas projektuojančius, liberalios ir katalikiškos srovės išeivijos atstovus.

Šiame kontekste iškyla Vinco Rastenio figūra ir jo intelektualinės bei moralinės pastangos nutiesti atminties ir dvasinio bendrumo tiltus tarp tų, kurie, perfrazuojant Mariaus Katiliškio žodžius, - išėjo be teisės sugrįžti ir tarp tų, - kurie liko. V. Rasteniumi itin aktualus buvo laiko matas, skausmingai juntamas jo tekstuose ir poleminiuose svarstymuose. Sukauptas šios asmenybės intelektualinis potencialas taip pat paženklintas nenumaldomai istorinę tikrovę transformuojančiu laiko faktoriumi. Šiandienos visuomenė vis dar nėra linkusi deramai įsigilinti į išeivijos kultūrinį palikimą. V. Rastenio, kaip politiko, žurnalisto, visuomenės veikėjo minties gilumas ir svoris dar visai neseniai buvo retai kam žinomas ar bent atpažįstamas. Pasirodžius V. Rastenio straipsnių rinkiniui, belieka tikėtis, jog platesnis visuomenės ratas ne tik nepaklys tarp *kairės* ir *dešinės*, bet ir jų žmogiškas interesas pažinti sutirpdys tą nedidelę laiko distanciją tarp rašiusiojo ir šiandien turinčiojo galimybę atvirai ir betarpiškai reflektuoti, rodos, visiškai aktualumo nepraradusius klausimus bei kartu su autoriumi ieškoti savų atsakymų bei sprendimų¹.

Be abejonės, keletas minties etiudų neapreps V. Rastenio intelektualinio palikimo svorio, nepretenduosime ir į novatoriškus jo tekstų įprasminimus. Autoriaus straipsnius pasklaidžius, patrauklios ir gyvos interpretacijos paskatino menkam bandymui pasidalinti savo išvalgomis ar greičiau tiesiog išlieti emocinius potyrius.

V. Rastenio pažiūros dar spėjo susiformuoti nepriklausomoje Lietuvoje; jis buvo Tautininkų sąjungos generalinis sekretorius, vėliau, jau išeivijoje, ieškojęs optimalaus vidurio kelio politinių partijų skalėje. Autoriaus netenkino nei kraštutinė kairė, nei kraštutinė dešinė. Jam svarbu buvo reflektuoti politinę mintį ir išvengti taip dažnai lietuviškoje išeivijoje pasitaikančio *pasimetimo* tarp kairės ir dešinės – dviejų kraštutinių polių.

V. Rasteniumi svarbu buvo ieškoti, rasti ir atrinkti tai, kas vienijo, o ne skyrė. Svarbiausias interesas – kuo daugiau sutelkti tautiškai susipratusių žmonių, kurie sudarytų įvairių pažiūrų, o svarbiausia – tolerantišką bendruomenę. Šiame kontekste partijų poliarizacija lyg ir praranda aktualumą; nėra svarbi pati partijos programa, o tik tai, kad ji atstovautų bendruomenės lūkesčius.

Daugelio išeivijos atstovų tekstuose juntama principinė dominantė – kurti kultūrinės bei mokslinės vertybes, kurių negali sukurti pavergta, prievartos sąlygomis egzistuojanti lietuvių tauta. Regis, nesunku nujauti, jog visas intelektualinis veiksmas buvo projektuojamas būtent šia linkme, t. y. siekiama palikti kuo daugiau kūrybinio produkto, sukoncentruoto literatūriniuose ar publicistiniuose tekstuose, meno, kino ar fotografijos kūriniuose. Šių pasvarstymų kontekste greičiausiai nebūtų sunku nubrėžti ir V. Rastenio intelektualinio palikimo gaires: indėlį į išeivijos gyvenimo, istorijos ir literatūros, publicistinės minties bei žurnalistikos tyrinėjimų aruodą. Svarbu akcentuoti, jog V. Rastenis nelaikė savęs Lietuvos išlaisvintoju, savo misiją suvokė kitaip: kaip asmens, *tik* dedančio

¹ V. Rastenis, *Tarp kairės ir dešinės: tarp Lietuvos ir Amerikos*, Versus Aureus, 2004.

intelektualines pastangas išlaisvinimo aktui. Taigi V. Rastenio intelektualinės pajėgos buvo mobilizuotos naujų bendravimo būdų ir kelių su Lietuva paieškoms. Tai provokavo polemiką ir nepritarimą, skelbiamą iš katalikiškos vyresniosios kartos varpinės. Nesutarimo esmė slypėjo vyresniųjų nenore matyti ir pajusti skirtumo tarp žodžių *bendravimas* ir *bendradarbiavimas*. Vyresnieji lietuviškumo išsaugojimą suvokė tik vieninteliu – konservavimo keliu, atmetant bet kokios koegzistencijos su okupuotu kraštu galimybę. V. Rastenis savo intelektualines jėgas skyrė kontaktų mezgimui ir plėtojimui su „geležinės uždangos“ prispaustaisiais: *Nors tai ne laisvas susižinojimas, nes visi jaučia politinės kontrolės šešėlį, kurio pasekmės tik spėjamos, bet galimybė susižinoti, nors varžoma baimės, vis dėlto yra* 2. Tik tokiu būdu, laiku atliktos išėivijos intelektualinės jėgos injekcijos iš tiesų galėjo reanimuoti indoktrinuotą ir dvigubomis kategorijomis priverstą mąstyti Lietuvos visuomenę. Šiame kontekste iškyla V. Rastenio inicijuotas „Lietuvos nepriklausomybės talkos“ (toliau – LNT) organizavimas. 1956 metais, išstojant iš VLIK‘o veikimo rėmų, V. Rasteniui itin svarbu buvo rinkti kuo daugiau žinių apie Lietuvą, tegul ir skaitant propagandinius tekstus, tačiau skaitymas tarp eilučių irgi duoda savų vaisių... Konservatyvioji išėivijos dalis ignoravo LNT veiklos metodus, paties žinių rinkimo apie Lietuvą principą. Daug kam šios organizacijos veikla tebuvo V. Rastenio ambicijų išprovokuotas veiksmas. Iš tiesų V. Rasteniui LNT buvo kaip intelektualinio produkto kaupimo bazė, kaip antipodas VLIK‘ui, pretenduojančiam į para valstybinės struktūros statusą, pernelyg sureikšminančiam savo įvaizdį, kas visiškai nesiderino su V. Rastenio tokios organizacijos veikimo samprata.

Greta LNT ir V. Rastenio lūkesčių galima paminėti ir Aleksandro Štromo išvalgas šia tema. Regis, pastarasis mąstytojas taip pat antrino V. Rastenio minčiai emigracijoje gaivinti istorinę politinę mintį, ją analizuoti ir atėjus laikui pasiūlyti nuoseklių veiksmų seką. Tik jei A. Štromas besąlygiškai tikėjo savo paties sukurto greito Sovietų sąjungos žlugimo horoskopu, tai V. Rastenis tik išvelgė TSRS sistemos ydingumą ir be abejonės vylėsi, jog po jos žlugimo Europoje turėtų susikurti jau naujo tipo valstybių sąjunga. Taigi abu intelektualai pozityviai vertino galimybę bendradarbiauti su kraštu, tiesiogiai pažinti Lietuvos sovietinių metų realybę; skatino kultūrinį bendradarbiavimą, galimybę apsikeisti delegacijomis, kas itin kontraversiškai buvo suvokta konservatyviosios išėivijos visuomenės dalies. V. Rastenis puikiai suvokė, jog tik kuo geresnis okupuotos Lietuvos gyvenimo, jos kūrybinio ir intelektualinio pajėgumo pažinimas gali apspręsti politinių galvojimų apie Lietuvą kokybę išėivijoje. Buvo svarbu užčiuopti sovietinės ir išėivijos visuomenės mąstymo kategorijų skirtumus. Šis V. Rastenio pasirinktas kelias, deja, buvo sunkiai suvokiamas daugumos išėivijos atstovų, kas skatino autorių vadinti kontraversiška asmenybe.

Taigi apibendrinant galima teigti, jog V. Rastenis, suvokdamas savo, kaip išėivio, pareigą įnešti indėlį į tautos laisvinimo darbą, pasirinko savitą kelią, kuriuo eidamas formavo savo intelektualinio veikimo rėmus. Daugybė tekstų, aktyvi veikla įvairiose organizacijose įgalina V. Rasteni vertinti kaip itin reikšmingą figūrą lietuvių išėivijos kontekste, pasiūliusią gaires, kaip plėtoti lietuvių politinės sąmonės modusus bei projektuoti Lietuvos ateities viziją. Deja, šiandien vis dar neskubama atsigrįžti į išėivijoje sukauptą kūrybinę potencialą, kuri greičiau padėtų išsivaduoti iš sovietizmo epochos suformuoto mentaliteto gniaužtų ir iš tiesų nutiestų atminties tiltus į tą pasaulį, kuriame patekusieji neturėjo teisės sugrižti...

---

2 V. Rastenis, Koegzistencijos šešėlyje. Mūsų ryšiai su Lietuvoje pasilikusiais, *Tarp kairės ir dešinės...*p. 375.